

Sociální konflikty a revoluce v historické sociologii Michaela Manna, Charlese Tillyho a Thedy Skocpolové¹

STANISLAV HOLUBEC²

Social Conflicts and Revolutions in Historical Sociology of Michael Mann, Charles Tilly and Theda Skocpol

Abstract: Michael Mann, Charles Tilly a Theda Skocpol belong to the leading personalities of the US “New historical sociology” in 80s. The main goal of the article is to present the ideas and thinking of these three, in Czech academic sphere, relatively unknown authors and try to outline the comparison of their approaches. Based on analysis of their works and the secondary literature on them, I show that all of the authors connect a modernist approach, interest for the social change, inspiration by Marx and Weber and the revision of their thinking. On the other hand, there are significant differences among them based on their topics (in sense of space and time), interests for a different social processes and methods. The main difference lies in macro or micro- historical approach. The first we find in the works by Mann, the second dominates the works by Tilly. Skocpol could be put in the middle position.

Keywords: historical sociology, Charles Tilly, Michael Mann, Theda Skocpol, New historical sociology.

Jména Charlese Tillyho, Michaela Manna a Thedy Skocpolové nejsou v české sociologii ani historiografii příliš známa, a to i přesto, že v západní, především anglosaské historické sociologii jsou tito autoři považováni za její klasiky. Chceme-li pochopit soudobé trendy v historické sociologii, nemůžeme se těmto třem autorům vyhnout, přestože byla jejich hlavní díla publikována v osmdesátých letech 20. století. Skocpolová, Mann a Tilly jsou zařazováni do školy tzv. *Nové historické sociologie* (NHS). Tímto pojmem označujeme směr v amerických společenských vědách, existující již po čtyři desítky let, který se zformoval částečně pod vlivem pokusů dodat historický rozměr strukturně-funkcionalistickým teoriím, částečně pod vlivem inspirace francouzskou školou Annales nebo německo-rakouskou historickou sociologií (Weber, Sombart, Polanyi). V první fázi od šedesátých do sedmdesátých let byla NHS nejvíce inspirována právě Maxem Weberem a teoriemi modernizace. Z autorů, kteří se s tímto obdobím spojují, lze jmenovat Shmuela N. Eisenstadta, Barringtona Moora, Reinharda Bendixe, Neila Smelsera, Steina Rokkana, Martina Seymoura Lipseta nebo Norberta Eliase. Během 70. let se v NHS formuje nový proud, mezi jehož nejvýznamnější představitele je vedle zmíněné trojice autorů možno počít-

1 Tato studie byla podpořena Specifickým výzkumem Západočeské Univerzity, „Historická sociologie: Předmět, struktura a metody oboru“ a rozvojovým projektem Západočeské univerzity POSTDOC-09.

2 PhDr. Stanislav Holubec, Ph.D., Katedra sociologie, Filosofická fakulta Západočeské univerzity, Poděbradova 1, Avalon, 306 14 Plzeň. E-mail: sholubec@gmail.com

tat ještě Perryho Andersona a Immanuela Wallersteina. Tento proud opouští buď zcela, nebo částečně Maxe Webera jako svůj zdroj inspirace a nahrazuje ho (či doplňuje) Karlem Marxem [Spohn 2005: 196–198], byť se jednotliví autoři liší v míře inspirace myšlenkami tohoto klasika sociologie. Zatímco Anderson a částečně také Wallerstein se výslovně označují za marxisty, Tilly, Mann i Skocpolová se marxizmem pouze nechávají inspirovat.

V našem článku nejprve představíme tyto tři autory a poté se zaměříme na podobnosti a rozdíly mezi nimi a pokusíme se formulovat, v čem by mohl spočívat jejich přínos pro českou historickou sociologii. Tento článek si neklade za cíl představit všechny aspekty děl zmíněných autorů. Jeho cílem je seznámit českého čtenáře s jejich pracemi, které dosáhly největšího ohlasu v historické sociologii. Témata těchto děl jsou nutně poněkud nesourodá. U Michaela Manna bude nejvíce diskutován první a druhý díl jeho práce *Sources of Social Power*, která se zabývala problematikou moci od starověkých dějin do 1. světové války, u Skocpolové to bude problematika velkých revolucí 18.–20. století a u Tillyho problematika sociálních bojů v Anglii a Francii v 17.–19. století.

Michael Mann

Michael Mann (*1942) absolvoval Oxfordskou universitu, kde studoval dějiny a veřejnou a sociální správu, přičemž pod vlivem šedesátých let ve svém akademickém působení inklinuje k levici. V počátcích své kariéry působil ve Velké Británii na několika univerzitách, mimo jiné na London School of Economics. Jako začínající badatel se zabýval problematikou britského a kontinentálního dělnictva. Když začala vláda Margaret Thatcherové snižovat rozpočty sociálním vědám, Mann podobně jako řada jeho levicových kolegů opustil Velkou Británii a usídlil se ve Spojených státech. Zde se stal v roce 1987 profesorem sociologie na University of California v Los Angeles. V Los Angeles publikoval také hlavní díla: *The Sources of Social Power I.: A History of Power from the Beginning to AD 1760* (publikováno v roce 1986) a druhý svazek práce *The Sources of Social Power: Volume 2, The Rise of Classes and Nation States 1760–1914* (1993). Analýze dějin 20. století se věnují dvě jeho dílčí práce: *Fascists* (2004) a *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing* (2005). Podle Spohna Mann plánuje publikovat ještě další dva svazky *Sources of Social Power*, věnované globalizaci a sociální teorii [Spohn 2005: 213]. Tento Mannův projekt je v NSH považován za jeden z nejambicióznějších. Kromě toho Mann vydal publicistickou práci *Incoherent Empire* (2003), kde se kriticky vyjadřuje k zahraniční politice Bushových USA a jejich „válce proti teroru“.

Ústřední kategorií Mannova zájmu představuje moc, resp. sociální moc. Problematika moci se dostává do středu zájmu v sedmdesátých a osmdesátých letech i u dalších sociálních badatelů (nejen Michela Foucaulta, ale i Alvina Tofflera a Gillesse Deleuzeho). Lze podotknout, že Michael Mann přistupuje k moci z pozice historické sociologie. Ve svém pohledu se opírá především o třídní analýzu, méně už o hospodářské dějiny nebo dějiny mezinárodních vztahů. Jeho ambicí je prozkoumat proměny moci v hlavních lidských civilizacích v průběhu dějin. Společnost je pro něj tvořena mocenskými sítěmi. Sociální moc definuje jako „schopnost integrovat lidské populace a prostory do dominantních konfigurací“ [Smith 1991: 121]. Abychom porozuměli, jak fungovala moc ve většině historických společností, zavádí Mann tzv. IEMP model. Tato čtyři písmena označují čtyři hlavní typy společenské moci existující napříč dějinami: ideologické, ekonomické, vojen-

ské (militaristické) a politické. Politickou a vojenskou moc lze shrnout také pod pojem geopolitická moc [Smith 1991: 121]. Hlavní Mannovou ambicí je prozkoumat interakci mezi těmito čtyřmi druhy moci v lidských dějinách.

Ideologická moc vyplývá ze tří navzájem spojených argumentů v sociologické tradici. Protože víme, že nikdo nevnímá svět na základě čisté smyslové percepce, ale na základě významů, které našim vjemům přikládáme, první významnou složkou ideologické moci je „monopolizace tvorby významů“. Druhou složkou je tvorba norem, tedy pravidel regulace lidského jednání. Třetí složkou ideologické moci jsou esteticko-rituální praktiky, jimiž má Mann na mysli např. písně, tance, rituály, obrazy apod. [Mann 1986: 22–23].

Ideologické organizace existují ve dvou typech: První typ je transcendentní, jenž přesahuje existující instituce všech druhů moci, přičemž hlavním příkladem mu je náboženství. Druhý typ ideologie nazývá imanentní morálkou, která posiluje soudržnost a moc již existujících sociálních skupin. Jejím příkladem jsou ideologie tříd a národa. Oba zmíněné prostředky ideologické moci byly často v opozici. Například středověké náboženství vycházelo z předpokladu rovnosti lidí před Bohem (transcendentnem), ale zároveň se vyznačovalo silnou stavovskou identitou, nepřekročitelnými přehradami mezi feudály a širokými lidovými vrstvami [Mann 1986: 519]. Tento rozpor nicméně nevedl ke krizím, ale naopak přispíval k dynamice evropské středověké civilizace.

Ekonomická moc se podle Manna „odvozuje z uspokojování životních potřeb pomocí sociální organizace získávání, přeměny, distribuce a konzumace přírodních zdrojů“. Skupinu, která se utváří kolem těchto úkolů, nazývá třídou. Mann hovoří o čtyřech fázích rozvoje třídních vztahů a třídních bojů: *latentní, extenzivní, politické a symetrické*. Na příkladu starého Řecka i Mezopotámie ukazuje, že se třídní boje během rozvoje lidské civilizace projevují na jejím počátku velmi málo. V období raných centralizovaných říší, jako je říše perská nebo asyrská, probíhají třídní boje extenzivně ve smyslu vědomého útlaku širokých vrstev vládnoucí třídou po celém teritoriu říše, což pomáhalo udržovat státní moc. V těchto říších existuje z hlediska třídního vědomí pouze jedna třída – třída vládnoucí. Třídní vědomí u širokých vrstev dosud neexistovalo, a proto není možné třídní strukturu těchto zemí nazvat symetrickou. Tato fáze nastává až ve starém Řecku, třídní boje se nyní stávají jedním z důležitých faktorů v historii [Mann 1986: 528]. Mann se domnívá, že třídy nejsou motorem dějin, jak tvrdil Marx, a ekonomická moc není hlavní silou historie. Ekonomická moc byla velmi často nahrazována dalšími typy moci [Mann 1986: 520]. Diskuse o ekonomické moci se obvykle odehrávají na základě dvou tradic. Jedna zdůrazňuje organizaci výroby (tradice marxistická) a druhá organizaci směny (tradice polanyiovská). Mann vysvětluje, že jedna nemůže existovat bez druhé a že je nutné zjišťovat, jak se navzájem ovlivňují. Ekonomickou organizaci nazývá *okruhy praxe*. Pojem „praxe“ si vypůjčuje od Karla Marxe, který s jeho pomocí zdůrazňuje, že ekonomická aktivita obsahuje praktickou každodenní práci lidí, ať už se jedná o výrobu, distribuci, směnu nebo konzumaci [Mann 1986: 24–25].

Vojenská moc vyplývá z nutnosti organizace obrany proti nájedníkům a z její využitelnosti pro válečné útoky. Tato moc zmizela ze sociologie v poválečném období, kdy byla válka delegitimizována a převládlo vědomí, že vede k oboustranným ztrátám a je tedy iracionální. V průběhu dějin historie však podle Manna hrála podstatnou roli. Každá vojenská organizace je pochopitelně donucující. Vojenskou mocí Mann nerozumí pouze

armády, ale také všechnu práci z donucení, např. práci otroků při budování hradeb, cest a veřejných budov [Mann 1986: 26]. Mann hovoří o dvou prostorových okruzích dosahu vojenské moci ve starých civilizacích. První je okruh bezprostřední kontroly, tedy místo, kam je možné poslat armádu z centra, aniž by bylo třeba organizovat nákladné tažení. Tento okruh představuje perimetr vzdálený 90 kilometrů a jedná se o vzdálenost třídeního pěšího pochodu od hlavního města, během něhož si může voják nést vlastní zásobu jídla. Druhý okruh představuje oblast respektu z vojenské moci a zahrnuje i formálně nezávislé státy, které jsou ale pod vlivem blízkosti vojenské moci ochotny platit tributy nebo posílat na mocný sousední dvůr své děti „k výchově“ (ve skutečnosti tedy jako rukojmí) [Mann 1986: 26].

Politická moc vyplývá z výhod centralizovaného, institucionalizovaného a teritorializovaného sociálního života. Tato moc vyžaduje hranice, zatímco předchozí typy moci je mohou překračovat. Mezi politickou mocí a ideologickou mocí je jakási negativní korelace. Státy se bojí ideologií jako určitých „neviditelných spolčení“, které si mohou ideologická hnutí utvořit bez vědomí státu a mimo jeho struktury [Mann 1986: 522]. V případě politické organizace je třeba rozlišovat mezi domácími státy zaměřenými na ovládnutí domácího obyvatelstva nebo zajišťování hranic a mezinárodními svazky. Dále Mann ještě rozlišuje mezi státy despotickými a infrastrukturními. Státy despotické připomínají Weberovo charismatické panství a vyznačují se rychlým vznikem a malou stabilitou, přičemž někdy mohou dosahovat obrovské rozlohy (např. mongolská říše). Státy infrastrukturní připomínající byrokratické panství vznikají obtížněji, ale vykazují větší stabilitu. Do kategorie mezinárodních svazků Mann zařazuje aliance států a spojenecké smlouvy. Zde rozlišuje dva geopolitické typy: hegemonické impérium (*empire of domination*) ovládající okolní státy a civilizace mnoha mocenských aktérů (*multi-power-actor-civilization*).

Hegemonické impérium používá v první řadě vojenskou a na druhém místě politickou moc. Někdy stačí jen pověst o „ohromné moci“ hegemonického impéria, která mu zajišťuje nadvládu nad ostatními státy a stálou územní expanzi. Impérium tohoto typu se postupně může změnit v *teritoriální impérium*. Zatímco hegemonické impérium není příliš rozlehle svým rozsahem a spíše ovládá ostatní formálně nezávislé státy, teritoriální impérium začleňuje všechna nová území do svého celku a podřizuje je jednotné správě, vojenské a ekonomické politice. Příkladem je Mannovi samozřejmě Římská říše.

Civilizace mnoha mocenských aktérů se vyznačuje existencí více států, mezi nimiž jsou mocenské poměry vyvážené. Hlavními druhy moci je zde moc ekonomická a ideologická. V rámci civilizace mnoha aktérů existují státy, které jsou rozvinutější a dokážou se díky tomu mocensky prosadit proti zaostalejším státům; příkladem je Mannovi nadvláda Athén ve starém Řecku. Naopak používání vojenské moci by mohlo být považováno za popření společných kulturních či náboženských kořenů, a vyskytuje se proto v menší míře. Používání ideologické moci znamená, že jednota této civilizace je udržována pomocí jednotného náboženství nebo ideologie. Mann zde odkazuje na středověkou Evropu (křesťanství), muslimský svět (islám) nebo moderní západní svět (demokracie, lidská práva).

Oba typy států mohou existovat na různých místech ve stejném čase, ale zároveň je podle něj patrná tendence, že v určitém období vždy převažuje jeden typ. Mann si zde klade otázku, pomocí jakých mechanismů dochází ke střídání cyklů. Domnívá se, že

hegemonická impéria mají stálý trend k decentralizaci, kdy státní moc přechází do rukou občanské společnosti, zatímco civilizace mnoha mocenských aktérů se naopak postupně centralizují. V tomto případě hrají hlavní roli velitelé armád z okrajových částí, kteří získají moc svou schopností zachránit *civilizaci mnoha mocenských aktérů* před vnější hrozbou, ale potom ji sami přemění na hegemonické impérium.

Kromě cyklického charakteru vývoje sociální moci uvažuje Mann o stálém posunu centra kolektivní moci (*leading edge*) severozápadním směrem: od Mezopotámie a Egypta přes Řecko a Fénicii k Římu a odtud do středověké západní Evropy, Anglie a do Spojených států a v blízké budoucnosti snad také do Japonska nebo Číny.

Mann chce především analyzovat tři druhy procesů a klade si přitom tyto otázky: Jak se vyvíjí v historii tyto čtyři druhy moci? Jak dochází k náhlému nárůstu moci? Jaké jsou zákonitosti vývoje Evropské civilizace, která je nejvýznamnějším mocenským celkem? [Smith 1991: 121]. Mann uvádí, že původně chtěl svou práci vyvrátit Marxe a uznat Webera, ale ačkoli se od tohoto záměru podle svých slov později vzdálil, na řadě míst jeho práce je tato tendence stále patrná [Wickham 1988: 63]. Jeho obhajoba Webera není náhodná, neboť kategorie moci (autority) se do sociologie dostala právě zásluhou tohoto klasika sociologie.³

Druhý díl Mannovy práce *Sources of Social Power* s podtitulem *The Rise of Classes and Nation-states, 1760–1914* nezbudil tak velký ohlas jako první díl, jenž se zabýval starověkem a středověkem. Mann v něm probírá problematiku revolucí a vznik moderního světa, což ho tematicky přibližuje k pracem Charlese Tillyho a Thedy Skocpolové. Své základní teze pro pochopení vývoje sociální moci v tomto období shrnuje následujícími slovy:

„Během 18. století převážily v ovlivňování západní sociální struktury dva zdroje sociální moci: ekonomická a vojenská. Okolo roku 1800 transformovala Západ ‚vojenská revoluce‘ a vzestup kapitalizmu, přičemž první poskytla především ‚autoritativní‘ moc a druhá ‚difúzní‘ moc. Protože byly těsně propleteny, ani jedné není možno připsat jedinečnou a základní primárnost.

Nicméně během 19. století, v okamžiku, kdy byla vojenská moc začleněna do moderního státu a kapitalismus stále pokračoval v převratných proměnách hospodářství, začaly převládat ekonomické a politické zdroje sociální moci. Kapitalismus se svými třídami, státy a národy stal rozhodujícím mocenským faktorem moderní doby, zatímco ekonomické zdroje sociální moci se stále projevovaly dvojznačností a difúzností, politické zdroje většinou představovaly autoritativní řešení této dvojznačnosti. A opět – protože byly ekonomické i politické zdroje propleteny, žádný z nich se nevyznačoval jedinečnou a základní prvotností.

Ideologické a mocenské vztahy se vyznačovaly v tomto období menším a upadajícím významem. Středověká Evropa byla rozhodujícím způsobem utvářena křesťanstvím, v roce 1760 ale církve stále pouze jen měnily prostředky své diskurzivní komunikace,

3 Hodí se dodat, že ve vztahu k sociální moci rozlišuje Mann ještě několik dalších kategorií. Moc může být podle něj distributivní (tj. moc někoho nad někým druhým), dále kolektivní jako vzájemně výhodný vztah, nebo kombinace obou zmíněných modelů (dva činitelé kooperují a mají moc nad třetím). Moc může být také extenzivní nebo intenzivní, tj. buď minimální, avšak nad velkým počtem lidí, nebo velmi silná, ale nad malou populací. A konečně moc může být buď autoritativní, nebo difúzní, tj. buď vynucena příkazy, nebo akceptována dobrovolně [Smith 1991: 122].

a žádné srovnatelné ideologické hnutí se neobjevilo během tohoto období ani později, ačkoli si církve udržovaly vliv a rozšiřování vzdělanosti mělo značný dopad. Nejdůležitější moderní ideologie se týkaly národů a tříd. (...) ideologická moc se v této době vyznačovala spíše imanentním než transcendentním charakterem, pomáhaje tím vzniku kolektivních aktérů vytvořených kapitalizmem, militarizmem a státem [Mann 1993: 1–2].“

K těmto základním vývojovým trendům ale Mann připojuje další tendence, které proměňovaly jednotlivé zdroje sociální moci: Za prvé čtyři zdroje sociální moci nejsou podle něj jako kulečnickové koule, aby se jen střetávaly a měnily si navzájem své trajektorie, ale jsou také propojeny; proměna jedné vede k proměně druhé. Za druhé Mann přiznává, že jeho tři předchozí generalizace nedokáží rozlišovat mezi dvěma typy moci podle Talcotta Parsonse: distributivní a kolektivní. Distributivní moc je hrou s nulovým součtem, zatímco kolektivní moc je kumulativní, tj. dva spolupracující při ovládnutí třetího vzájemnou spoluprací zvyšují svou moc. V 18. a 19. století podle Manna rostla výrazně právě kolektivní moc Západu nad okolním světem. Tři základní složky kolektivní moci Západu se ve vzájemné interakci podporovaly a narůstala tak jejich váha. Šlo o nástup kapitalizmu, revoluci ve válčení a nástup moderního státu. Změny v distributivní moci byly komplexnější a méně zřetelné. Byla to vzrůstající moc tříd a národů, která oslabovala předchozí typy moci představované „starými“ elitami. Za třetí Mann zdůrazňuje, že třídy a národy se neobjevují v této době protikladně, ale navzájem propojeně. Za čtvrté třídy a národy byly překrývány a oslabovány dalšími kolektivními aktéry – sektory v zaměstnání, církvemi, lokálními organizacemi apod. Za páté vzájemná interakce zmíněných aktérů a sil ve všech předchozích čtyřech bodech vedla k obrovské komplexitě a k produkci celé řady nahodilostí a nezamýšlených důsledků [Mann 1993: 2–3].

Za dvě velké revoluce raně moderní doby považuje Mann americkou a francouzskou. Revoluci v Anglii 17. století považuje na rozdíl od většiny marxistů za občanskou válku a k revolucím 20. století se zatím nedostal, neboť druhý díl práce *Sources of Social Power* končí rokem 1914.

Americké kolonie byly podle Manna případem nesrovnatelným s žádnou evropskou společností kvůli specifickým podmínkám své existence, a proto americkou revoluci nelze porovnávat s žádným z příkladů evropských revolucí: Za prvé z důvodu své velké vzdálenosti od Anglie musely fungovat jako autonomní celek již před revolucí, takže ta pouze legitimizovala již *de facto* existující stav. Za druhé ekonomika kolonií byla na rozdíl od Británie převážně zemědělská, nebylo zde tolik manufaktur, řemesel a měst, a zároveň více kapitalistická, neboť zde nebyly zbytky feudalizmu. Za třetí v koloniích panoval na rozdíl od Evropy silný každodenní rasismus proti indiánům a černochům, což posilovalo vazby uvnitř bílé populace. Za čtvrté bílá většina byla také spojována sdíleným protestantským náboženstvím a malými sociálními rozdíly. Protestantismus také posiloval přímou demokracii v obcích a rozšiřoval gramotnost. Za páté bílá populace byla svobodná a evropské poddanství zde neexistovalo. Ačkoli si museli někteří chudí Evropané odpracovat plavbu přes oceán několikaletou službou, po jejím skončení celkem snadno získávali vlastní hospodářství [Mann 1993: 137–140].

Iniciačním momentem změn se stala sedmiletá válka, ve které sice Velká Británie zvítězila, ale vítězství se ukázalo z dlouhodobého hlediska katastrofou [Mann 1993: 144]. Tím, že Francie přišla o své severoamerické kolonie, přestali britští kolonisté potřebovat vojenskou podporu své mateřské země a začali pomýšlet na odtržení. Naopak poražená

Francie se dostala hlouběji do fiskální krize (později ještě prohloubené vojenskou pomocí americkým koloniím), na jejímž konci stála francouzská revoluce, britsko-francouzské války a kontinentální blokáda Velké Británie.

Americká revoluce podle Manna nebyla plnohodnotnou revolucí, ale jen polovičatou z následujících důvodů. Za prvé v jejím rámci probíhaly tři zásadní procesy: svržení britské vlády, ustavení nového politického zřízení a zřízení nových vztahů mezi třídami. Tyto procesy však neprobíhaly současně a propojeně, ale v různých obdobích dominoval vždy jeden z nich a probíhaly do značné míry nezávisle na sobě. Za druhé zatímco byla vláda Britů zcela svržena, další dva procesy skončily kompromisem a byly institucionalizovány. Za třetí zmíněné tři procesy byly značně evolučního charakteru a prosadily by se patrně i bez revoluce. Za čtvrté vůdci americké revoluce patřili až do jejího konce mezi nejbohatší část obyvatel kolonií, tj. k moci se nedostala jakobínská radikální frakce [Mann 1993: 149–150]. K těmto čtyřem stabilizujícím trendům patří nicméně i čtyři komplementární tendence, které stále hrozily udělat z americké polovičaté revoluce revoluci skutečnou: válka za nezávislost byla vedena se skutečně revoluční brutalitou nevyjímaje konfiskace majetků amerických příznivců britské koruny; američtí bojovníci za nezávislost používali ve svém diskursu pojem „lid“ jako pozitivní a stavěli proti němu „despotizmus“, „otroctví“, „privilegia“, „korupci“, „spiknutí“ atd.; logika boje proti Britům činila z amerických bojovníků za nezávislost skutečně revoluční náře a měnila pojetí politické legitimacy; v rámci americké armády se vytvořilo křídlo radikálů usilující o skutečnou demokracii v politice i hospodářství. Tento posun „doleva“ byl podle Manna nicméně v pozdějších fázích války potlačen zvyšováním centralizace a disciplíny americké armády [Mann 1993: 150–152]. Lze zde doplnit ještě jednu skutečnost, kterou Mann příliš nezdurazňuje. Americká revoluce byla především občanskou válkou v otevřené krajině, kde operovaly jednotlivé armády nebo partyzánské oddíly. Francouzská revoluce byla městským bojem, kde se na barikádách střetávaly vojenské oddíly s ozbrojeným civilním obyvatelstvem. Právě městští revolucionáři představovali ve francouzské revoluci významný faktor posilující radikální levice, zatímco v americké revoluci bylo levicové křídlo v armádě snadněji pacifikováno vojenskými rozkazy.

Ani pozdější politické boje po skončení revoluční války nemohly vést k francouzskému revolučnímu scénáři. Nepřítomnost aristokratů i chudiny měla za následek, že se jako dvě hlavní strany nevytvořily pravice a levice, ale slovy Manna strany obchodnických kosmopolitů a zemědělských lokalistů. Těmi prvními byli velcí městští obchodníci, druhé zastupovali farmáři. Řemeslníci a malí obchodníci se nacházeli někde mezi nimi. Třídní boj byl oslaben spory mezi zastánci větší centralizace či naopak decentralizace. Velmi široce pojaté volební právo pro muže v rozsahu v Evropě tehdy nikde neexistujícím vzbuzovalo iluzi podílu širokých vrstev na politickém rozhodování, což opět oslabovalo intenzitu třídního boje [Mann 1993: 159–161]. Ze Spojených států se stala země mimořádně stabilní a rezistentní vůči revolučním zvrátům.

Americká revoluce se podle Manna vyznačovala absencí ideologické moci a obecně posunem od moci vojensko-ekonomické k převládající moci ekonomicko-politické. Vojenská moc se ve Spojených státech v 19. století na rozdíl od Evropy příliš neprosazovala, neboť země ve své imperiální expanzi nenarážela na žádnou z evropských velmocí, ale na oslabené španělské impérium a jeho následovníky, proto nemusela příliš investovat do válečného úsilí [Mann 1993: 161].

Mann se domnívá, že pokud by se revoluce neuskutečnila, pravděpodobně by americké kolonie v polovině 19. století zastínily své britské pány a je možné, že by to byla Anglie, kdo by usiloval o uvolňování vazeb se svými koloniemi. Americké kolonie by patrně převzaly vedení v britském impériu a takováto hegemonická síla by mohla zabránit propuknutí evropského konfliktu 19. století, který byl způsoben mocenským úpadkem Anglie a na jeho základě vzniklým mocenským vakuem. Svět s dominancí Spojených států tak, jak jej známe po roce 1989, zdá se mohl vzniknout už v polovině 19. století [Mann 1993: 143].

Druhou revolucí, kterou se Mann zabývá, je revoluce francouzská. Svě úvahy o ní začíná upozorněním na skutečnost, že v historickém psaní „kódy“ nahradily od konce 70. let „třídy“. Tím se myslí lingvistický obrat v sociálních vědách, patrný v pracích takových historiků, jako jsou François Furet, Lynn Huntová nebo Mona Ozoufová. Na rozdíl od nich chce Mann stále zjišťovat, „jak to vlastně bylo“. Historie je pro něj skutečným procesem a nikoli lingvistickým konstruktem. Podle Manna je sice pravda, že revoluce nezačala jako třídní boj (s výjimkou rolnictva), ale stala se třídním bojem ve stejné době, jako se stala bojem národním. Národ a třída ve francouzské revoluci vystupují společně. Také Mann vedle Skocpolové i Tillyho sdílí názor, že jedním z podnětů francouzské revoluce byla fiskální krize státu (nezapomínejme, že na válčení se z tehdejších státních rozpočtů vydávaly značně vyšší částky než dnes). Na rozdíl od Skocpolové Mann zdůrazňuje vnitřní konflikty ve vládnoucí třídě, konflikty mezi dvorem a šlechtou. Kromě toho Skocpolové vytýká, že kvůli hodnotě, kterou připisuje rolnictvu, nevidí význam buržoazie a maloburžoazie. Konečně se Skocpolovou nesouhlasí v jejím hodnocení Francie jako zaostalé země. Podle něj byla naopak Francie v roce 1789 stále hlavní velmocí a navíc jednou z nejrozvinutějších zemí světa [Mann 1993: 170]. Francouzská revoluce byla podle něj jedinou úspěšnou buržoazní revolucí, již není možné srovnávat s žádnou jinou, jak navrhuje Skocpolová.

Podle Manna není ani pravdivá teze některých vulgárních marxistů, že by francouzská revoluce byla střetnutím buržoazie s feudály. Ačkoli Mann neupírá třídě její historickou roli, zdůrazňuje, že ji nelze přeceňovat, neboť se sociální konflikty stávaly třídními konflikty relativně zřídka [Mann 1993: 220]. Z hlediska tříd v době revolucí 18. a 19. století Mann hovoří o šesti hlavních kolektivních aktérech: starém režimu, intelektuálech, maloburžoazii, dělnické třídě, střední třídě a rolnictvu. Přesto nevidí třídy jako zcela homogenní celky a uvažuje o čtyřech strukturálních faktorech oslabujících jejich soudržnost. Jde o existenci různých ekonomických sektorů, dále malých pracovních kolektivů, řemesel, kvalifikovaných a nekvalifikovaných pracovníků a konečně pak národních segmentů v rámci tříd [Mann 1993: 28–29].

Michael Mann ukazuje, že buržoazie nebyla z hlediska svého politického vědomí zdaleka ustavena, neboť uvnitř vrstvy feudálů se vyskytovaly též konflikty a naopak buržoazii spojoval s feudály odpor k širokým vrstvám [Mann 1993: 173]. Analýza profesního složení poslanců Národního shromáždění ukazuje, že vůdci revoluce nebyli představitelé podnikatelů, ale především zástupci inteligence, byť finančně dobře zajištěné [Mann 1993: 188]. Za vůdčí sílu revoluce považuje proto inteligenci podporovanou do určité míry velkou a malou buržoazií. Tato inteligence byla obvykle buď buržoazního původu, nebo patřila ke kritické části starého režimu. Po dalších pět let revoluce čelila tato elita nesmiřitelnému starému režimu zprava a zleva radikální maloburžoazii [Mann

1993: 207]. Starý režim se opíral o nedostatečnou sociální základnu, než aby mohl ve své kontrarevoluci uspět. Ačkoli byla francouzská maloburžoazie daleko jednodušší a konstituovanější třídou než velkoburžoazie [Mann 1993: 220], její slabinou bylo, že ze čtyř charakteristických rysů třídního vědomí vykazovala jen silnou třídní *identitu* a *opozici* (tj. identifikovala svého nepřítele). Projevovala však slabou *politickou totalitu*, tj. nevykazovala definici vlastního postavení ve společnosti ani definici společnosti jako celku, jakož i *alternativnost* – nebyla totiž schopna předložit přesvědčivou koncepci odlišného společenského uspořádání.

Jestliže na počátku francouzské revoluce sledovalo svůj třídní zájem jen rolnictvo jako jediná třída, po roce 1792, kdy se revoluce posunuje doleva, rolnictvo jako revoluční síla mizí a staví se na stranu kontrarevoluce. Od roku 1790 se projevují jako klíčoví aktéři revoluce tři třídy, totiž intelektuální elita, maloburžoazie a velkoburžoazie. Zároveň s objevením tříd se revoluce stává národním bojem. Intervenční armády vstupují do Francie a revoluce se musí bránit. Revoluční armáda dosahovala velkých úspěchů nejen kvůli entuziazmu maloburžoazních prostých vojáků, ale také kvůli důstojnickému sboru převzatému z minulých let, který uvítal systém povyšování na základě zásluh, nikoli urozenosti, jako tomu bylo za starého režimu [Mann 1993: 204].

Na rozdíl od americké revoluce hrála v revoluci francouzské velkou roli ideologická moc. Starý režim ztratil vládu nad ideologií během 80. let 18. století, ale už ve století předcházejícím docházelo k odklonu od církve a myšlení osvícenství se vyslovovalo ostře proti absolutizmu, ačkoli nevystupovalo proti monarchii. Naopak starý režim reagoval pouze cenzurou a represemi. Od starého režimu se tak začala v letech před revolucí odklánět i řada představitelů církve a armády.

Zatímco v USA usilovaly konzervativní síly o centralizaci, aby podlomily moc jednotlivých států ovládaných radikály, ve Francii naopak usilovaly o decentralizaci, aby oslabily moc revoluční Paříže. Na rozdíl od USA se ve Francii krátce po revoluci prosadila centralistická varianta, což znamenalo, že zde moderní nacionalismus získal na síle v míře dosud nevídané. Francie přestala být předrevolučním shlukem malých celků udržovaných pohromadě monarchií a církví, ale stala se občanskou společností podobně jako v Anglii, ovšem byla daleko více propojena s národním státem [Mann 1993: 208].

Moderní revoluce znamenaly především konstituování čtyř základních rysů moderního státu – kapitalizmu, militarizmu, politické reprezentace a národní otázky. Manna především zajímá proces utváření moderního nacionalizmu. Hovoří o dvou „protonárodních“ fázích v Evropě, náboženské od 16. do 17. století a obchodně-státní v 18. století. Třetí fáze definitivního vytvoření západoevropských národů spadá do 1. poloviny 19. století. V té době už v Evropě existovaly státy, které se překrývaly s národy (Anglie a Francie), státy které byly menší než jejich národy (Německo) a státy, které přesahovaly své národy (Rakousko). Pouze první skupina se vyznačovala stabilitou, druhá a třetí skupina vytvářela konfliktní potenciál.

Ideologická moc se v moderních revolucích vyskytuje nejčastěji jako vedlejší síla podemílající moc starých režimů. Takto se projevovala v 18. století v prosazování obecného, moralizujícího vědění, prosazování diskursivní gramotnosti (tj. schopnosti diskutovat o politických otázkách) a ve srovnání sebe sama s ostatními národy a společnostmi [Mann 1993: 230–231]. Jen v málokdy se ideologická síla projevila jako silnější než síly ostatní, a stala se tak jakýmsi společenským předvojem. Příkladem je francouzská revo-

luce nebo národní obrození malých národů. Pro českého čtenáře je zajímavé, že Mann v této souvislosti s uznáním cituje Miroslava Hrocha a jeho komparativní koncepci národních obrození. Vytýká mu ovšem, že si nevšímá politických a geopolitických příčin [Mann 1993: 237] a nevidí tedy, jak francouzský revoluční militarismus posílil národní identity po celé Evropě. Jeho druhou výtkou je, že se Hrochova analýza národního obrození nezabývá nejrozvinutějšími částmi rakouské říše, severní Itálií a rakouským Nizozemím [Mann 1993: 245].

Závěrem je ještě nutné připojit několik kritických poznámek k celému Mannovu dílu. Jeho čtyři druhy moci nám samozřejmě připomenou čtyři sociální systémy podle Talcotta Parsonse [Šubr 2001: 56]: *ekonomický subsystém*, tj. ekonomickou moc, *politický subsystém*, tj. politickou moc, *výchovný, náboženský a rodinný subsystém*, tj. ideologickou moc. Pouze místo Parsonsova *právního subsystému* hovoří Mann o vojenské moci. To je pochopitelné, neboť válka hrála v dějinách lidstva větší roli než právní systémy, které byly po většinu dějin pouhou odvozeninou předchozích typů moci. Pro pochopení Parsonse je třeba zdůraznit, že jeho typologie byla konstruována na příkladě Spojených států 50. let 20. století a tehdejší konformní sociologie, jejímž byl představitelem, akceptovala ideologii kapitalistické demokracie o nezávislosti soudní moci. Přesto i tehdy mnozí kritizovali Parsonsovu představu právního subsystému jako čehosi autonomního. Naopak u Manna je dle mého soudu problematické oddělení moci politické od moci vojenské, přestože obě dvě byly historicky vždy propojené, jak o tom svědčí známý Clausewitzův výrok, že válka je pokračování politiky jinými prostředky.

Možná by šlo také namítnout, proč Mann nehovoří o samostatné *kulturní moci*? Dát náboženství, sekulární ideologické nauky a kulturu pod jednu nálepku *ideologické moci* samozřejmě znamená značné zjednodušení, i když Mann není jediný, kdo tak činí. Jiným příkladem je Louis Althusser se svou koncepcí *ideologických státních aparátů*. Pojem kultura patří nicméně v sociologické tradici k velmi důležitým a Mann jej dle mého soudu neprávem opomíjí. Jeho koncepce je patrně vhodným modelem pro vysvětlení sociálních procesů starověku, avšak pokud ji aplikujeme na moderní svět, kde význam kultury ve smyslu umění a vkusu vzrůstá, budeme čelit různým obtížím. Přitom příkladů uplatnění toho, co se nazývá v Mannově logice *kulturní moci*, tedy uměleckých děl vytvořených primárně nikoli kvůli finanční moci za účelem zisku, nebo kvůli ideologické moci za účelem přesvědčit lidi o akceptaci daných politických poměrů, ale za účelem estetického působení, je v moderní společnosti celá řada. Tato umělecká díla začala po svém vzniku ovlivňovat jednání lidí, tedy působit také jako sociální moc. Projevila se v rámci vzniku různých subkultur nebo v okamžicích, kdy se kulturní hnutí stalo hnutím politickým (např. v 60. letech). Pohled na kulturu jako na autonomní pole v rámci sociálního života přitom sdílela celá řada sociálních vědců. Zmíňme za všechny Antonia Gramsciho s jeho pojmem „kulturní hegemonie“ nebo Pierra Bourdieu s jeho pojmem „kulturní kapitál“.

Práce Michaela Manna představuje velmi ambiciózní projekt historické sociologie. Za obzvláště podnětné považuji její části věnované starověku. Naopak zřetelný eurocentrismus a přecenění významu státu ukazují na její limity. Dlouhotrvající odkládání vydání třetího svazku ukazuje, že Mann si je těchto limitů vědom a že rychlý vývoj sociálních věd vede k tomu, že na desítky let rozvržené badatelské projekty zastarávají. Ani Wallerstein dosud nevydal a patrně ani nevydá čtvrtý díl *Moderního světového sys-*

tému. Nedivil bych se, kdyby Mann také tiše opustil myšlenku na vydání třetího svazku svých *Zdrojů sociální moci*.

Charles Tilly

Charles Tilly (1929–2008) byl žákem Pitrima Sorokina [*Znebežánek* 1997: 109] a Baringtona Moora. Studoval na Oxfordské a Harvardově univerzitě, kde také získal doktorát ze sociologie. Kromě své vojenské služby v Koreji se celý život mohl věnovat vlastní badatelské práci [*Skovajsa* 208: 800]. Patřil k mimořádně plodným autorům, za svého života uveřejnil 51 knih a asi 600 článků. Během své kariéry obdržel řadu čestných doktorátů a dalších ocenění a působil na řadě prestižních amerických univerzit. Ve své odborné činnosti se zabýval především sociologií kolektivního jednání, sociálními hnutími, problematikou města, utvářením státu, kapitalizmu, revolucí a dalšími dlouhodobými sociálními procesy v Evropě, především od 17. do 19. století. Hlavními zeměmi jeho zájmu byly Francie a Velká Británie. V češtině vyšla dosud jen jedna jeho práce – *Politika kolektivního násilí* [2006]. Je také třeba obdivovat Tillyho organizátorskou činnost. Jak uvádí jeho žačka a významná historička Lynn Huntová, podařilo se mu založit *Centrum pro výzkum sociálních organizací* na univerzitě v Michiganu s velmi štědrým rozpočtem [Hunt 1984: 244], jenž se pustilo nejen do projektu kvantitativního výzkumu trendů francouzských sociálních dějin novověku, kde hrál Tilly hlavní roli, ale i do celé řady dalších projektů.

Na počátku jeho vědecké slávy je kniha *The Vendée: A Sociological Analysis of the Counter-revolution of 1793* (1964). V tomto díle, obhájeném Tillym jako doktorská dizertace, se autor zabývá povstáním v západofrancouzské přímořské oblasti v roce 1793, které bylo zoufalou a od počátku k porážce odsouzenou revoltou širokých venkovských vrstev proti městské revoluci. Potlačení této vzpoury revolučními vojsky si vyžádalo více obětí než revoluční násilí v Paříži a ostatních regionech Francie. Revoluční vojska zde užívala taktiku spálené země a počty obětí civilního obyvatelstva byly tak vysoké, že mnozí z historiků hovoří o první moderní genocidě. Potlačení vzpoury bylo využíváno royalistickou propagandou jako příklad revolučního barbarství. Vzpoura ve Vendée byla mnohými historiky přehlížena, neboť nezapadala do schématu francouzské revoluce jako sociálního konfliktu utlačovaných a utlačovatelů, kde na straně monarchie stála jen aristokracie a vysoká šlechta, zatímco „lid“ stál na straně revoluce. Vzpoura ve Vendée naopak dokazovala, že se francouzská monarchie a katolická církev na rozdíl od aristokracie těšily v očích širokých vrstev značné podpoře.

Tilly chce podobně jako George Rudé rehabilitovat dav a jeho jednání v historii, když ukazuje, že z našeho pohledu iracionální povstání, může mít naopak z pohledu aktérů hlubokou vnitřní racionalitu. Hlavní otázkou knihy je, proč vypuklo povstání právě zde. Čím se Vendée lišilo od zbytku Francie? Za metodu své práce si Tilly zvolil komparaci dvou regionů v západní Francii: Mauges, které náleželo do jádra vzpoury, a Val-Saumurois, které i přes blízkost rebelujícímu území nevykazovalo žádné známky neklidu. V případě Mauges se jednalo o chudší region se zemědělskou a textilní výrobou, Val-Saumurois bylo naopak bohatým regionem s rozvinutým obilnářstvím a pěstováním vína.

Tilly zjistil, že Mauges bylo v předcházejícím století více ovlivněno urbanizací a rozvíjela se zde textilní výroba, což vedlo k růstu napětí mezi městem a venkovem [Smith 1991: 79]. Osídlení ve Val-Saumurois bylo méně rozptýlené, oblast měla větší kon-

takty se zbytkem Francie, lidé zde byli bohatší, náboženský život byl vlažnější a sociální postavení ovlivňoval více majetek než zděděný status. Vzpouru ve Vendée tak Tilly interpretuje jako reakci na procesy modernizace, která restrukturalizovala agrární region izolovaný od světa a obývaný hodnotově konzervativní populací.

Knih *The Contentious French* (1986) je dalším významným Tillyho dílem. Jedná se o analýzu vývoje pěti francouzských regionů (Burgundsko, Languedoc, Anjou, Flander a Paříž) od roku 1650 do dneška z hlediska kolektivního politického jednání. Zatímco v 17. století nacházíme kolektivní akce zaměřené na vyhánění výběrčích daní nebo zostouzení narušitelů veřejné morálky, na konci 18. století začínají kolektivní akce nabírat podobu deputací, veřejných shromáždění a lidových soudů. Během 19. století se v důsledku vzniku průmyslového proletariátu objevují stávkové organizace, demonstrace a násilné útoky, ve 20. století následují kampaně, happeningy atd. Na základě analýzy politických konfliktů rozlišuje mezi „parochiálně-patronizovaným“ a „nacionálně-autonomním“ vzorcem jednání. První klade do let 1650–1850, druhý do období od roku 1850 do dneška [Spohn 2005: 203]. Zde se samozřejmě nabízí srovnání s Norbertem Eliasem a jeho *Procesem civilizace*, neboť i Tillyho kolektivní jednání se stává méně násilným, jednající aktéři tlumí své emoce a jsou stále organizovanější.

Na tuto práci navazuje kniha *Popular Contention in Great Britain, 1758–1834* [1995], která opět ukazuje, jak se ve sledovaném období stávaly kolektivní akce méně násilnými a legálními a jak zároveň narůstal jejich počet. I zde autor popisuje mizení praktik typu rabování budov, společných krádeží obilí, lynčování a veřejného ponižování a jejich nahrazení praktikami typu průvodů, sběru podpisů na petice a veřejných shromáždění. Tilly si zde zvolil za předmět svého výzkumu jihovýchodní regiony v Anglii: Middlesex, Surrey, Kent a Sussex (z tohoto důvodu je název jeho knihy nepřesný) a analyzuje zde více než osm tisíc střetů zaznamenaných dobovými prameny. Knihu lze číst i jako skrytou polemiku s prací Jürgena Habermase *Strukturální přeměna veřejnosti*, podle kterého se občanská společnost rodila v měšťanských salónech, zatímco Tilly ukazuje, že se rodila na náměstích a ulicích.

Již ve své starší práci *From Mobilisation to Revolution* (1978) Tilly rozlišuje tři typy kolektivního jednání v evropském novověku: *kompetitivní*, *reaktivní* a *proaktivní*. *Kompetitivní* je nejstarší a bylo zaměřeno proti konkurující skupině obyvatel, a jeho cílem bylo zbavit ji života, majetku nebo cti. *Reaktivní* jednání nastává, když má být jedna skupina zbavena jinou skupinou svých zdrojů, např. majetku, práv či cti. Typickým příkladem může být české povstání Chodů. Na počátku utváření reaktivního jednání je obvykle formování moderního byrokratického státu, jehož představitelé se snaží disciplinovat obyvatelstvo. *Proaktivní* jednání znamená, že určitá skupina vyjadřuje nárok na zdroje, které dosud nemůže užívat (např. hnutí za občanská práva). Tilly hovoří o historické tendenci přesunu jednání od kompetitivního v předprůmyslových společnostech, přes reaktivní v 19. století až k proaktivnímu jednání století dvacátého [Smith 1991: 80].

Ve své práci *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1992* (1990) si Tilly klade otázku, jak došlo k formování moderních států a ekonomiky v Evropě od doby raného středověku. Zatímco dva přední autoři píšící ve stejné době práce na podobné téma (Perry Anderson a Immanuel Wallerstein) zdůrazňovali úlohu obchodního kapitálu, Tilly obrátil zájem na utváření vojenské moci, a podobá se tak poněkud Michaelu Mannovi. Podle jeho názoru se ve feudální Evropě od počátku prosazovaly dvě tendence: buď se

jednalo o území s převažující akumulací a koncentrací kapitálu, nebo s akumulací a koncentrací násilného donucování. První typ se prosadil v městských republikách a vedl k *fragmentarizované suverenitě*, např. v podobě městských států Itálie či Flander. Druhý typ se prosadil tam, kde města nehrála velkou roli, např. v Rusku. Pak se ale objevil ještě typ, který Tilly nazývá *kapitalizované donucování*. K tomu došlo tam, kde byly síly kapitálu i státu vyvážené, jako např. ve Velké Británii nebo částečně ve Francii. Právě zde se objevil moderní efektivní stát. V tomto bodě je Tillyho argumentace podobná myšlenkám Perryho Andersona [1974]. Tento autor vycházejí z marxistického pojetí společenských formací hovoří o třech jejich typech paralelně existujících v pozdní antice a raném feudalismu: *otrokářské*, *primitivně-občinnové* (*primitive communal*) a *nomádké*, jejichž syntézou je feudální způsob produkce, který se ovšem vyskytoval na různých územích v různých formách, podle poměru ve významu předchozích tří produkčních způsobů. Zatímco tam, kde existovaly silné tradice otrokářského státu (Itálie), se projevila feudální rozdrobenost městských obcí, tam, kde převažoval germánský primitivně-občinnový systém, se prosadila feudální rozdrobenost německého středověkého státu a tam, kde oba systémy byly vyvážené, se prosadila efektivní středověká centralizace (Anglie, Francie). V Rusku a východní Evropě, kde se prolínala občinnová a nomádká formace, došlo k vytvoření despotického absolutizmu. Na rozdíl od Tillyho je tak Anderson schopnout vysvětlit německou feudální rozdrobenost, ke které došlo i přesto, že zde kupecký kapitál nehrál nijak velkou roli. Tam, kde se kombinoval občinnový způsob s nomádkým, nedošlo k vytvoření fungujícího feudalizmu, ale centralizovaných států (Rusko) [Smith 1991: 92]. Zatímco Brit Anderson věnuje velkou pozornost i střední a východní Evropě (Německo, Rusko), pro Američana Tillyho je Evropa v zásadě redukována na Anglii, Francii a Itálii.

Tilly hovoří o čtyřech fázích způsobu vlády v evropských státech, *patrimonializmu* (do roku 1500), *zprostředkování* (1400–1700), *nacionalizaci* (1700–1850) a *specializaci* (od roku 1850). Patrimonialismus znamenal vymáhání práce nebo naturálií od poddaných. Vojenská služba byla výrazem povinnosti vůči panovníkovi, byla ale také odměňována postoupením panovníkových území. V éře zprostředkování se vládci obraceli na najaté žoldnéře za stanovený plat, vypůjčovali si peníze v soukromých bankách a poddaní začínali platit peněžní daně. Během fáze nacionalizace začínají vládci sami vytvářet státní armádu a systém daní. Specializace znamená vytváření státní armády, námořnictva, policie a správního aparátu [Smith 1991: 84].

Tilly předložil podobně jako Skocpolová vlastní teorii revolucí, resp. kolektivního násilného jednání, nazývanou též teorií mobilizace zdrojů v již zmíněné *From Mobilization to Revolution* [1978]. Podle něj je kolektivní jednání výsledkem kombinace čtyřech faktorů. Za prvé rozsahu existence společných zájmů v určité skupině obyvatel, např. skupiny lidí, kteří mají podobné ekonomické postavení a podobný zájem o jeho změnu. Za druhé se to týká *organizace*. Existuje společná identita lidí určité skupiny a příslušná organizační struktura? Za třetí jde o *mobilizaci*, zda členové skupiny ovládají důležité zdroje, které jim umožní prosadit své zájmy. Čtvrtý prvek nazývá Tilly *přiležitost*, a ta zahrnuje tři podkategorie. První pojem *moc* znamená, že tato skupina má v případě interakce s jinou skupinou šanci prosadit své zájmy, např. sociální hnutí ve vztahu k vládě. Druhý pojem *represe/podpora* znamená náklady, které musí skupina vstupující do konfliktu předpokládat, přičemž *represe* znamená, že jsou vysoké, zatímco *podpora* znamená, že jsou nízké. Konečně třetí pojem *přiležitost/hrozba* odkazuje

na skutečnost, zda se skupině nabízí nějaká příležitost nebo ji naopak něco aktuálně ohrožuje [Sanderson 2005: 69]. V této souvislosti lze uvést příklad, že skupina objeví plány na provedení vojenského převratu vládou, což může využít k mobilizaci, nebo opačně zjistí oslabení vlády vnitřními rozpory. Hrozba vlastně představuje příležitost, neboť umožní mobilizaci veřejnosti.

Podle Tillyho je nutné chápat tyto faktory i v časové souslednosti. Vše začíná společnými zájmy, vytvořením organizace a hromaděním zdrojů. Pak už se čeká na příležitost, kterou hnutí usiluje využít. K revoluci dochází, když má výše zmíněná skupina ambice ovládnout politiku v rámci určitého státu, jehož vláda ztrácí legitimitu a zároveň není schopna opoziční skupinu potlačit. Ztráta legitimacy znamená, že vláda buď není schopna plnit své povinnosti, např. udržet ekonomiku v chodu, nebo stupňuje své požadavky na občany v nesnesitelné míře, např. zvyšuje daně či zakazuje shromažďování. Obvykle spolu oba tyto faktory souvisí. Aby byla vláda schopna splnit své úkoly v nějaké složité situaci, musí přijímat mimořádná opatření. Navíc se zde obvykle objevuje skutečnost, že část vládnoucí vrstvy vyjádří ochotu uzavřít koalici s opoziční skupinou.

Problematické na Tillyho koncepci je, že redukuje revoluce do kolektivního jednání. Zanedbatelného významu se u něj těší role státu nebo mezinárodních vztahů. Tilly sice přikládá velkou roli politice, ale ta je pro něj opět jakousi hrou aktérů usilujících o mobilizaci zdrojů. Tillyho koncepci revoluce je tak možné zařadit do teorií racionální volby. Její slabinou je, že není schopna vidět často velmi náhodný až chaotický charakter a průběh mnoha revolučních bojů.

Velkým inspiračním zdrojem je pro Tillyho Durkheim. Jak uvádí Huntová, jeho práce je polemikou s Durkheimovým konceptem anomie, neboť se snaží dokázat, že protestující davy jsou obvykle vedeny spíše těmi, kteří se v rámci vlastní skupiny těší autoritě než anomizovanými nekvalifikovanými dělníky, migranty a jinými „živly“ z okraje společnosti [Hunt 1984: 249]. Tilly má s Durkheimem společnou základní otázku: „Jak strukturální diference (pro Tillyho urbanizace, industrializace atd., pozn. autora) mění podstatu kolektivního jednání [Hunt 1984: 250]?“ Ačkoli se Tilly nazývá „rezolutně promarxistickým“, Huntová v něm příliš marxistu nevidí. Na rozdíl od Marxe ho příliš nezajímá ekonomie, třídní vědomí a ideologie a naopak ho více zajímá urbanizace a utváření státu [Hunt 1984: 251–252]. Postatně méně je Tilly ovlivněn Maxem Weberem.

Podle Huntové je Tilly velmi úspěšný, když vědomě píše buď pro historiky (jako v případě knihy *Vendée*), nebo pro sociology (*From Mobilization to Revolution*), ale je jíž méně úspěšný, pokud se pokouší psát pro obě skupiny najednou, neboť se zaměřuje na spojnice mezi oběma disciplínami, takže sociolog se nedoče příliš mnoho o teoretických problémech a historik o analýze událostí minulosti [Hunt 1984: 266–268]. Kritika Huntové sice pochází z roku 1984, kdy Tilly ještě nepublikoval řadu prací zmiňovaných v tomto článku, ale jsem přesvědčen, že zmíněný problém zůstává aktuální. Neplatí Huntové kritika pro celou historickou sociologii?

Tillyho metodou je konstruování nejrůznějších typologií, obvykle typologií jednání, situací, strukturálních podmínek a poté jejich srovnání z hlediska dlouhodobého vývoje. Pokud Tilly provádí dlouhodobé srovnání, obvykle se pokouší o nějakou kvantifikaci. Historické procesy analyzuje pomocí vytváření dlouhých řad různých statistických údajů, což je ovšem často dosti problematické. Např. pokud srovnává různé regiony v Ev-

ropě v letech 1492–1991 z hlediska četnosti objevování se revolučních situací a dochází k závěru, že nejrevolučnější evropskou oblastí byl Balkán a Maďarsko a nejrevolučnějším evropským obdobím byla léta 1642–1691 [Tilly 1993: 346]. Jak to ale vlastně přispívá k pochopení evropských dějin? Období 1642–1691 není považováno za významnější období revolucí, než 19. století nazývané též stoletím evropských revolucí nebo konec 18. století. Balkán je v této době považován za periferii evropských dějin. Problém tkví v Tillyho metodě. Při každé kvantifikaci velmi zjednodušujeme rozdílnou významnost jednotlivých povstání a revolucí. Každá událost se nám pak v tabulce jeví jako položka stejného významu. A co události, které se na stránky historie nedostaly? Historie se u Tillyho mění na střípky událostí, které mají naplnit jeho typologické kategorie.⁴

Tillyho slabinou je, že se ve snaze vyhnout psychologizování nevěnuje vůbec vědomí člověka nebo ideologii [Hunt 1984: 250]. K tomu nepochybně svádí kvantifikování historie. Podle Tillyho chce aktér mobilizovat zdroje a na základě strukturálních podmínek k tomu volí různé typy kolektivního jednání. Tento přístup ale opomíjí pojem, jako je mentalita, tak populární v historiografii 90. let. Stejně tak nechal Tilly stranou velkou tradici marxistického myšlení, představovanou frankfurtskou školou, která se zabývá problematikou ideologie a ideologické manipulace člověka.

Theda Skocpol

Theda Skocpol (*1947) je americká politoložka a socioložka a podobně jako Tilly žačka Barringtona Moora (1917–2005). Na základě své disertace, obhájené na Harvardově univerzitě, publikovala roku 1979 své nejznámější dílo *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Kniha získala cenu Charlese W. Millse, cenu *Americké sociologické asociace* a byla přeložena do šesti jazyků [Sanderson 2005: 193]. Randall Collins ji dokonce označil za nejlepší knihu o revolucích, jaká kdy byla napsána [Sanderson 2005: 77]. Známým se stal také spor Skocpolové s Harvardovou univerzitou, která ji počátkem osmdesátých let odmítla zaměstnat z důvodu jejího pohlaví. V letech 2002–2003 byla prezidentkou Americké asociace po politické vědy. V letech 2005–2007 byla děkankou Harvardovy Graduate School of Arts and Sciences. Od počátku 90. let se zaměřila na Spojené státy a historii jejich systému sociálního státu a publikovala na toto téma knihu *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States* (1992). Její nedávná kniha *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life* (2003) usiluje o nalezení odpovědi na otázku, proč v USA existuje v posledních desetiletích úpadek zájmu o veřejnou angažovanost. Kniha je polemikou se známějším dílem Roberta Putnama *Bowling Alone* (2000). Pro obor historická sociologie stojí za zmínku kniha *Vision and Method in Historical Sociology* (1984), jejíž byla Skocpolová editorkou. V následujícím textu se budeme věnovat jejímu nejznámějšímu dílu, které také zapadá od mannovsko-tillyovských diskusí z 80. let.

Skocpolová vychází ve svém pojetí revolucí z díla Barringtona Moora *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* (1966). Moore se zabývá novověkými revolucemi v Anglii, Francii, USA, Číně,

4 Ve své knize *Stávký ve Francii* (1974) dokonce analyzoval 110 tisíc případů stávek (!) a sociální původ jedenáct tisíc pařížských účastníků červnového povstání 1848, takže ho někteří nazývají Henry Fordem historiografie produkujícím v masovém množství kvantitativní analýzy [Hunt, 1984: 255].

Japonsku a Indii a tvrdí, že se moderní politické systémy utvářely v interakci rolníků a aristokracie [Smith 2006: 203]. Výsledkem mocenských konfigurací mezi aristokracií, měšťanstvem a rolníky bylo buď vytvoření demokracie, nebo fašismu anebo komunizmu. Moorova práce byla kritizována ve čtyřech základních ohledech. Za prvé se nevěnoval mezinárodní interakci a jejímu vlivu na vznik revolucí. Podle jeho pojetí byly revoluce výlučně výsledkem vnitřních střetů. Za druhé se příliš nezabýval problematikou kapitalizmu, resp. ekonomie. Za třetí je jeho označení systému Velké Británie a USA za demokracii od 19. do 20. století příliš zjednodušující. Za čtvrté Moore poněkud idealizoval vnitřní strukturu anglické společnosti v 19. století [Smith 1991: 60–61].

Skocpolová přebírá od Moora pohled na stát jako nezávisle jednající celek (tedy nikoli, jak tvrdí marxisté, jako výsledek třídních vztahů), souhlasí s Moorem také v tom, že revoluce jsou výsledkem strukturálních rozporů uvnitř agrárních společností. Skocpol si všímá střetu státu a vlastníků půdy, souvisejícího s kontrolou nad zemědělským obyvatelstvem. Má také zájem o povstání rolnictva a věnuje pozornost solidaritě mezi rolnictvem, která stojí na počátku jeho ochoty zahájit povstání. Na druhou stranu ale doplňuje Moorovu analýzu problematikou mezinárodních vztahů. Zatímco Moore se domnívá, že velké množství revolucí s různým průběhem vede ke třem druhům výsledků (demokracie, fašismus, komunismus), Skocpolová argumentuje, že podobný typ společensko-politické transformace vede k různým výsledkům. Konečně Skocpolová na rozdíl od Moora nepřistupuje k problematice revolucí hodnotově [Smith 1991: 73].

Zatímco její učitel se věnoval šesti zemím, Skocpolová se snaží nacházet podobnosti pouze mezi francouzskou, ruskou a čínskou revolucí. Proč se rozhodla srovnávat tyto tři revoluce? Podle jejího názoru se jedná na rozdíl od ostatních revolucí o střetnutí v historicky významných zemích, zatímco ostatní revoluce 19. a 20. století se vyskytují v zaostalých a závislých státech v tzv. třetím světě [Skocpol 1979: 288]. Anglickou revoluci nezařadila do své práce z důvodu, že se nejednalo o skutečnou sociální, ale pouhou politickou revoluci,⁵ což podle ní bylo způsobeno skutečností, že v ní nehrála žádnou roli rolnická povstání.

Jaké zákonitosti vzniku revolucí Skocpolová odhalila? Především k revolucím dochází v zaostalejších zemích. Na druhé straně jde o relativně bohaté a politicky ambiciózní státy, které nebyly kolonizovány. Ve všech třech případech se stát dělil s aristokracií o zisky z vykořisťování rolníků. V každém případě musel stát čelit rozvinutějším rivalům ze zahraničí. Všechny tři země prošly krátce před revolucí sérií vojenských porážek. Státní aparáty starých režimů byly ochromeny, přičemž byly rozšířeny vzpoury nižších tříd, obzvláště rolnictva. Ve všech třech případech šlo o státy s převažujícím zemědělským charakterem, absolutistickou či poloabsolutistickou vládou a vládnoucí vrstvou pozemkových vlastníků. Všechny tři země se vyznačovaly zaostalostí agrární ekonomiky a neschopností přechodu ke kapitalistickému zemědělství [Skocpol 1979: 155].

Z hlediska podmínek pro vznik revoluce vidí Skocpolová spíše podobnosti mezi Čínou a Francií, kde dokázala místní třída vlastníků půdy spojená s obchodníky bránit efektivně všem pokusům o reformy organizované centrální vládou. Jejich úsilí bylo natolik úspěšné, že výrazně oslabilo centrální vládu, a když se k tomu přidala ještě porážka

5 Skocpolová rozlišuje mezi sociální a politickou revolucí. Politická revoluce znamená pouze revoluční změnu vlády, sociální revoluce znamená navíc i celou transformaci společnosti.

na mezinárodním poli (v Číně japonská agrese, ve Francii v sedmileté válce) objevuje se revoluční situace. Naopak v Rusku byl centralizovaný stát velmi efektivní v prosazování svých požadavků. Zde byla hlavním podnětem porážka v 1. světové válce, která byla svým rozsahem daleko výraznější než porážky Francie nebo Číny. Naopak Francie a Rusko si byly navzájem podobnější z hlediska svých zemědělských struktur. Venkovské obyvatelstvo zde mělo značnou autonomii ve vztahu ke státu. Když se stát rozpadl, byli vůči němu vlastníci půdy téměř bezbranní. Naopak v Číně měli vlastníci půdy velkou moc nad vesničany a vzhledem k tomu zde rolnická povstání nehrála tak velkou roli [Smith 1991: 71]. Všechny tři země se nacházely těsně před vypuknutím revolucí v situaci, kdy liberální stabilizace (tj. mocenský kompromis) a cesta umírněných reforem již nebyla možná. Vládnoucí třídy byly oslabené a široké vrstvy vyjadřovaly ochotu účastnit se politických bojů. Pro revoluce ve všech třech zemích je typická politicko-vojenská mobilizace širokých vrstev proti domácím kontrarevolucionářům a zahraničním útočníkům. Nové režimy ustavené revolucí jsou si podobné v tom, že stát je větší a centralizovanější než v minulosti, oproti starému režimu je byrokratičtější a více zapojuje široké vrstvy. Ve všech případech jsou zrušena privilegia venkovské aristokracie.

Vedle podobností byly mezi francouzskou, ruskou a čínskou revolucí i velké rozdíly. Zatímco ve Francii se prosazuje liberální fáze revoluce, v Rusku je o hodně slabší a v Číně vůbec neexistuje. Ve Francii je převzata struktura královské armády, v Rusku je carská armáda nahrazena Rudou armádou a také v Číně nahrazuje Rudá armáda bývalá vojska jednotlivých území vedených místními vládci. Ve Francii rolníci uspěli ve zrušení privilegií pozemkové aristokracie, ale již ne v přerozdělení půdy. Rolníci v Rusku vyhnali aristokracii a zároveň dosáhli přerozdělení půdy. Číně bylo rolnictvo příliš slabé na to, aby mohlo samo revoltovat, a statkáři zde proto zůstávají významnou vrstvou. Z hlediska stupně modernizace dosažené za předchozího režimu na tom bylo bez pochyby nejlépe Rusko, zatímco úroveň Francie a Číny si byly relativně podobné. Pouze v Rusku existoval sice nepočtený, nicméně ve velkých městech strategicky výhodně umístěný proletariát. Zatímco Francie byla sice v době před revolucí angažována v mezinárodních politických bojích, její porážka v sedmileté válce (1756–1763) nebyla nijak výrazná a mezi ní a vypuknutím revoluce byl odstup pětadvaceti let. Naopak v Rusku stála na počátku revoluce výrazná vojenská porážka, podobně byla v defenzivě i Čína. Zatímco v případě francouzské revoluce dosud nebylo možné, aby stát podpořil industrializaci země, v případě Ruska a Číny byla industrializace jak záměrem, tak i výsledkem revoluce. Zatímco ve Francii a Rusku se revoluce opírala o městské lidové vrstvy a venkov byl její slabinou, v Číně byl základnou revoluce venkov, kde operovala revoluční armáda. V případě francouzské revoluce bylo jakobínské křídlo kvůli své neschopnosti získat venkov poraženo, v případě ruské revoluce byl venkov pacifikován pomocí kolektivizace. Výsledkem vítězství umírněného křídla francouzské revoluce byla konsolidace státu byrokratického a konstitučního charakteru s dominancí kapitalistické vrstvy. V důsledku ruské revoluce došlo k vítězství Stalinova křídla, které představovalo syntézu revolučního radikalismu a zároveň konzervativních prvků (prohloubení společenských hierarchií mezi vládnoucí vrstvou a běžnými občany, příklon k různým konzervativním dějinným tradicím, odvrát od marxistického pojetí historie k dějinám velkých mužů, nacionalismus, oslava klasického umění). Tomuto křídlu šlo o udržení podpory městského proletariátu, a proto se zaměřilo na industrializaci těžkého průmyslu a rychlou urbanizaci. Budování státu jed-

né strany bylo spíše nezamýšleným důsledkem než původním záměrem tohoto křídla. Zároveň se utvářejí privilegia stranické byrokracie jako následek exkluzivního industriálně-proletářského charakteru revoluce a násilného potlačení rolnictva. Výsledkem čínské revoluce se stal decentralizovaný stát zaměřující se na zemědělský rozvoj. Na rozdíl od Sovětského svazu zde převažují pokusy redukovat nerovnosti (Maova kulturní revoluce) a existují zde menší privilegia pro stranickou elitu.

I přes skutečnost, že politická orientace nových režimů v Rusku a Číně byla marxisticko-leninská, zatímco ve Francii byl nový režim liberálně-kapitalistický, Skocpolová zdůrazňuje jejich převládající podobnosti. Nový státní organizmus je většího rozsahu, centralizovanější a byrokratičtější a zapojuje široké vrstvy do politického života aktivněji než předchozí režimy, státní organizmus je také nezávislejší v domácím i mezinárodním měřítku. Přestala existovat privilegia pozemkových vlastníků [Skocpol 1979: 282–283].

Na rozdíl od předchozích autorů se Skocpolová nesnaží vytvořit obecnou teorii revolucí. Zříká se této ambice ze dvou důvodů: „Za prvé se příčiny revolucí (ať už jednotlivé nebo souhrn podobných) nutně odlišují podle historických a mezinárodních okolností zemí, které jsou jejich aktéry. Jak kdysi napsal Charles W. Mills: 'neznáme žádné univerzální principy historické změny, neboť mechanismy této změny se mění společně se sociální strukturou, kterou zkoumáme.' A za druhé vzorce revolučních příčin a následků jsou nutně ovlivněny světovými historickými změnami v základních strukturách státní moci jako takové a jejich základech. Pravděpodobnost revolucí a jejich forma má tendenci se proměňovat během dějin, protože, jak poznamenává Mills, 'historická změna je změnou sociální struktury a vztahů mezi jejími jednotlivými částmi' [cit. dle Skocpol 1979: 288].“

Ačkoli Skocpolová srovnávala tři konkrétní historické revoluce ve třech různých zemích, neprováděla vlastní historický výzkum [Abrahams 1982: 224] a vycházela výlučně z prací předchozích historiků, publikovaných na toto téma v anglickém jazyce a v menší míře francouzském. Psát o ruské nebo čínské revoluci bez znalosti těchto jazyků by v kontextu evropských společenských věd nebylo samozřejmě představitelné.

Vybíráme-li si ke komparativní analýze nějaké jednotky, vždy je nutné si ujasnit, zda je vůbec možné je srovnávat. Z hlediska marxistické ortodoxie by to samozřejmě možné nebylo, neboť francouzská revoluce byla označena jako buržoazní a ruská a čínská jako socialistické. Za čínskou buržoazní revoluci byly pokládány konflikty let 1911–1913, za ruskou buržoazní byla považována revoluce roku 1905. Na druhé straně podobnosti, které Skocpolová shledává ve výchozí situaci, v sociální struktuře těchto zemí, v průběhu revoluce a jejích výsledků v nás vzbuzují otázku, zda přece poněkud nepodceňuje rozdílné historické situace těchto tří revolucí a zda její obraz podobnosti revolucí neznamenaá přitakání modernizační teorii, která je sama o sobě sporná. Podobná situace, která nastane v nejspělejší zemi v roce 1789, nastane v zemi méně vyspělé v roce 1917 a v zemi nejméně vyspělé v roce 1945. Skocpolová tak i přes zdůraznění mezinárodních faktorů poněkud ignoruje hlubší mezinárodně-historické příčiny. Např. je zřejmé, že kdyby v Rusku nevítila bolševická revoluce, nevítila by ani v Číně. Patrně by bylo možné zde očekávat nějakou revoluční přeměnu, ale bez inspirace ruskou revolucí by mohla mít jiný průběh a výsledek (např. by nedokázala tak efektivně bojovat proti Japonsku a jejím výsledkem by byl na nacionalistický stát závislý na západních velmocích a pokoušející se o kapitalistickou cestu vývoje).

Dále se vůči koncepci Skocpolové namítá, že věnuje nedostatečnou pozornost městským nepokojům. Přitom především ruská a francouzská revoluce byly vybojovány v ulicích Petrohradu, resp. Paříže. Čtenář má také někdy pocit, že pro samé strukturální tlaky nezůstává příliš prostoru pro lidské jednání nebo politické skupiny, a to i přesto, že role revolučních vůdců a politických stran byla především v čínské a ruské revoluci zásadní. Pro Skocpolovou jsou sledované revoluce střetnutím velkých společenských skupin na základě kauzálního působení jednotlivých historických podmínek. Z takového obrazu revolucí ovšem vypadávají jednotliví lidé, především vůdci revoluce. Podobně jako Tilly i Skocpolová zohledňuje historické podmínky, ale na rozdíl od Tillyho není jejím aktérem „kolektivní jednání“ určité skupiny, ale konkrétní třídy usilující dlouhodobě o prosazení svých záměrů.

Závěr

Michaelu Mannovi, Thedě Skocpolové a Charlesi Tillymu je do určité míry společná metoda komparace. Skocpolová srovnává tři historicky významné revoluce, Tilly srovnává regiony ve Francii nebo v Anglii a Mann se čas od času pouští do komparace států, náboženství nebo revolucí, přestože ta nejsou jeho hlavním badatelským tématem.

Všechny tři autory spojuje zájem o roli státu. Tilly chápe stát jako výsledek kolektivního jednání, Skocpolová jako autonomní strukturu a Mann jako výtvar vojenské a politické moci, do značné míry nezávislý na moci ekonomické a ideologické. Zatímco pro dogmatickou variantu marxizmu (se kterou všichni tři autoři víceméně polemizují, ačkoli jsou zároveň dílem Karla Marxe inspirováni) je stát pouze entitou odvozenou z třídních vztahů, Skocpolová, Mann i Tilly přisuzují státu značně větší roli.

Všechny tři autory také spojuje základní ambice popsat historii tak, „jak to vlastně bylo“. Tito autoři nereflktují lingvistický a kulturní obrat v historiografii v 80. letech, zájem o symboly, diskurz, metanarace a další postmoderní výstavu. Pro Manna, Tillyho i Skocpolovou jsou dějiny především dějinami sociální struktury. U všech třech autorů nacházíme ovšem tendenci pohled na dějiny dynamizovat, ať už pomocí pojmů *proměny sociální moci*, *kolektivního jednání* nebo *revoluce*. Historická sociologie pro ně neznamená statický obraz minulosti, ale linii vývoje. Dějiny všichni tři autoři pojmají konfliktualisticky. To, o čem píšou, jsou především konflikty mezi nejrůzněji definovanými sociálními skupinami. Možná, že tato skutečnost přispěla k jejich minimální recepci v českých společenských vědách, které se po roce 1989 orientovaly na tehdy aktuální postmoderní a poststrukturalistické diskuse stojící v protikladu k pracem tří probíraných autorů.

Všichni jmenovaní autoři pocházejí z anglosaského kulturního okruhu a strávili svá badatelsky nejplodnější léta ve Spojených státech. Předmětem jejich zájmu jsou nicméně dlouhodobé historické procesy spjaté s evropskou civilizací. Všechny tři spojuje inspirace Karlem Marxem a Maxem Weberem, přičemž všichni přistupují ke kritické revizi psaní obou dvou klasiků. Všem je také společný zájem o politické dějiny, ať už se jedná o dějiny říší, sociálních protestů nebo revolucí, politika je pojitkem těchto témat.

Vedle podobností existují samozřejmě mezi Mannem, Skocpolovou a Tillym značné rozdíly. Zatímco Mann je autorem velkých syntéz a zabývá se evropskou civilizací od počátku do současnosti a psaní o moderních revolucích je jen jednou z částí této syntézy, Tilly začíná jako mikrohistorik a později se přesouvá k velkým tématům z časového i prostorového hlediska (Evropa v letech 900–1990). Skocpolová začíná jako makrohis-

torička (světové revoluce) a později se přesouvá k mikrotématům, mezi než patří sociální politika v USA. Jak uvádí Spohn, zatímco Tilly zkoumá pomocí mikrohistorických přístupů makrohistorické procesy, Skocpolová analyzuje historické makroprocesy pomocí kauzálního historicky-institucionálního přístupu a Mann tyto makroprocesy analyzuje pomocí pojmů sociální moci, uplatnitelných na celou historii [Mann 2005: 218–219].

Rozdíl mezi nimi panují i z hlediska období a míst, o kterých bádají. Manna zajímal v počátcích jeho práce starověk a středověk, v 80. letech 18. a 19. století a od 90. let přesouvá svůj zájem na 20. století, což jde vlastně ruku v ruce s historickou linií jeho ambiciózního díla. Tilly začíná v 18. století, později rozšiřuje svůj zájem na století 17. a 19. století, ačkoli má i přesahy do 20. století a do středověku, období mezi léty 1650–1850 zůstává jeho celoživotní doménou. Skocpolová začíná svou práci obdobím od konce 18. do prvních desetiletí 20. století, ale později přechází do 20. století. Z hlediska geografického převládá u Manna zájem o starověký Blízký Východ, Středomoří a středověkou a novověkou jižní a západní Evropu a moderní Spojené státy. Tilly se zajímá hlavně o Francii a Anglii (je zajímavé, že nevěnoval příliš velkou pozornost své vlastní zemi – USA). Předmětem zájmu Skocpolové je Francie, Rusko a Čína, později ale především Spojené státy.

Americká historická sociologie je dnes velmi rozmanitým oborem a konstituovanou vědní disciplínou mimo jiné právě díky těmto třem autorům. V 80. letech 20. století, kdy byla publikována hlavní díla Tillyho, Manna a Skocpolové, dochází k jejímu největšímu rozvoji. Od 90. let probíhá její kulturní obrat, začínají být v oblibě mikrohistorické práce a prosazuje se disciplína nazvaná *historická antropologie*. Práce Tillyho, Manna a Skocpolové patří nicméně dnes k základnímu kánonu tzv. *Nové historické sociologie* a pro českou sociologii, historii i formující se historickou sociologii je důležité se s nimi důkladně seznámit.

Tyto práce představují pro českého čtenáře zajímavý pokus být stále historickou sociologií, která má ambice říci „jak to vlastně bylo“ a zároveň se nespokojuje s kategoriemi používanými starší historickou sociologií (třída, stát, mobilita, status), ale pokouší se jít dále, ať už tvorbou nových pojmů (Mann), používáním nových kvantitativních metod (Tilly) nebo komparativním přístupem (Tilly a Skocpolová). Právě v těchto momentech by mohli být zmínění autoři pro českou historickou sociologii přínosem. Historická sociologie u nás dosud vycházela z tradiční sociologické terminologie a nepoužívala metody historické statistiky a komparace [Matějček; Macháčová 2002], nebo pouze prováděla komparace při použití studia převážně sekundárních pramenů [Hroch 1999; Krejčí 2002] a byla pěstována především starší generací historiků. Většina historiků mladší generace již pod vlivem lingvistického obratu v sociálních vědách v historické sociologii nezakotvila, ale rozvíjí historickou antropologii (Daniela Tinková, Pavel Himl, Jan Randák), čímž ovšem české sociální vědy přicházejí o významnou část poznání. Jestliže mají alespoň někteří čeští historici zájem o sociologii, přesahy sociologů do historie jsou ještě méně časté. Jednou z mála výjimek je ze starší generace Jaroslav Krejčí. Co dosud chybí, jsou práce z historické sociologie srovnatelné metodou i zaměřením s díly jmenovaných tří autorů, tedy opouštějící už zastaralou historicko-sociologickou terminologii a metodologii 50. a 60. let, ale dosud zachovávající historicko-sociologický přístup.

Literatura:

- Abrahams, Philip. [1982]. *Historical Sociology*. Ithaca – New York: Cornell University Press.
- Anderson, Perry. [1974]. *Passages from Antiquity to Feudalism*. London: Verso.
- Hroch, Miroslav. [1999]. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hunt, Lynn. [1984]. Charles Tilly's Collective Action. In: Skocpol, Theda. (ed.). *Vision and Method in Historical Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 244–275.
- Krejčí, Jaroslav. [2002]. *Postižitelné proudy dějin: civilizace a sociální formace, struktury a procesy, kultura a politika, revoluce a renesance, náboženství, národy a státy*. Praha: SLON.
- Mann, Michael. [1986]. *The Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A. D. 1760*. Vol. 1. New York: Cambridge University Press.
- Mann, Michael. [1993]. *The Sources of Social Power: The Rise of Classes and Nation-states, 1760–1914*. Vol. 2. New York: Cambridge University Press.
- Machačová, Jana – Matějček, Jiří. [2002]. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914*. Opava: Slezské zemské muzeum.
- Sanderson, Stephen K. [2005]. *Revolution: A Worldwide Introduction to Political and Social Change*. London: Paradigm Publishers.
- Skocpol, Theda. [1979]. *States and Social Revolutions. A Comparative Analysis of France, Russia and China*. New York: Cambridge University Press.
- Skovajsa, Marek. [2008]. Když sociologie potkala historii: Charles Tilly (1929–2008). *Sociologický časopis* 44 (2008), č. 4, s. 800–807.
- Smith, Daniel. [1991]. *The Rise of Historical Sociology*. Philadelphia: Temple University Press.
- Smith, Daniel. [2006]. Historická sociální teorie. In: Harrington Austin a kol. *Moderní sociální teorie: základní témata a myšlenkové proudy*. Praha: Portál, s. 189–214.
- Spohn, Willfried. [2005]. Neue Historische Soziologie: Charles Tilly, Theda Skocpol, Michael Mann. In: Kaesler, Dirk. (ed.). *Aktuelle Theorien der Soziologie*. München: Beck, s. 196–230.
- Šubrt, Jiří. [2001]. *Postavy a problémy soudobé sociologie. Soudobé teorie druhé poloviny 20. století*. Praha: ISV nakladatelství.
- Tilly Charles. [2005]. *Popular Contention in Great Britain 1758–1834*. Boulder – London: Paradigm Publishers, 2. přepracované vydání (1. vydání Cambridge: Harvard University Press, 1995).
- Tilly, Charles. [1993]. *Die europäischen Revolutionen*. München: Beck.
- Tilly, Charles. [2006]. *Politika kolektivního násilí*. Praha: SLON.
- Wickham, Chris. [1988]. Historical Materialism, Historical Sociology. *New Left Review*, No. 1/171 (1988), s. 63–78.
- Znebežánek, František. [1997]. *Sociální hnutí*. Praha: SLON.

Stanislav Holubec působí na Katedře sociologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity. Předmětem jeho zájmu je historická sociologie, dějiny každodennosti 20. století a globalizace. Vydal dvě desítky článků (Politologická revue, Časopis národního muzea, Paideia, Zeitschrift für Weltgeschichte, Kuděj), je editorem sborníku Válka míra politická moc (2009) a autorem dvou monografií: Sociologie světových systémů. Hegemonie, centra, periferie (2009) a Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době (2009).